

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

САМАРҚАНД ДАВЛАТ ЧЕТ ТИЛЛАР ИНСТИТУТИ

ТАРЖИМА НАЗАРИЯСИ ВА АМАЛИЁТИ КАФЕДРАСИ

Кўл ёзма ҳуқуқида
УДК 4 Э
ББК 81.8 Э
Т – 81

Турсунова Парвина Мамуржоновна

**МИГЕЛЬ ДЕ СЕРВАНТЕС “ДОН КИХОТ” РОМАНИНИНГ РУСЧА ВА
ЎЗБЕКЧА ТАРЖИМАЛАРИДА СТИЛИСТИК ВОСИТАЛАРНИНГ
БЕРИЛИШИ**

5A120201 – Қиёсий тилшунослик, лингвистик таржимашунослик (испан тили)

МАГИСТР

академик даражасини олиш учун ёзилган

ДИССЕРТАЦИЯ

Иш кўриб чиқилди ва химояга
тавсия этилди.
Кафедра мудири

 Турсунова Н. Ё.

“ 10 ” соч, 23 май 2017_й

Илмий раҳбар:
проф. Холбеков М.Н.

Самарқанд – 2017

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
I БОБ. МИГЕЛЬ ДЕ СЕРВАНТЕСНИНГ ЎЛМАС “ДОН КИХОТ”	
АСАРИ	
1.1. Мигель де Сервантеснинг ҳаёти ва ижод йўли.....	10
1.2. Сервантеснинг “Дон Кихот” асарининг вужудга келиши..	12
1.3. Асл матн ва таржима матн, муаллиф ва таржимон	17
I боб бўйича хулоса.....	21
II БОБ. МИГЕЛЬ ДЕ СЕРВАНТЕС “ДОН КИХОТ” РОМАНИ БАДИИЙ	
ОБРАЗЛАРИ ТАҲЛИЛИ	
2.1. Сервантес романининг қаҳрамони - Дон Кихот (бадий-қиёсий таҳлили).....	23
2.2. Сервантес романининг қаҳрамони - Санчо Панса (бадий-қиёсий таҳлил)	38
2.3. Сервантес романида Тобосалик Дульсинея образи (бадий-қиёсий таҳлил)	41
II боб бўйича хулоса.....	59
III БОБ. МИГЕЛЬ ДЕ СЕРВАНТЕС “ДОН КИХОТ” РОМАНИ	
СТИЛИСТИК ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ БАДИИЙ ТАРЖИМАДА	
ҚАЙТА ТИКЛАНИШИ	
3.1. Лингвистик таржимашуносликда стилистика муаммолари	61
3.2. Испан романларида стилистик воситаларнинг ўзбек тилида таржимаси	66
3.3. “Дон Кихот” романининг русча ва ўзбекча таржималарида стилистик воситалар.....	74
III боб бўйича хулоса	84
УМУМИЙ ХУЛОСА	86
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	97

КИРИШ

“Адабиёт, - дейди биринчи Президентимиз И. А. Каримов, - сўз санъати, у азалдан халқ қалбининг ифодачиси, ҳақиқат ва адолат жарчиси бўлиб келган. Хусусан, мустақиллик йилларида юртимизда маънавиятимизнинг ғоят муҳим ва узвий қисми бўлган адабиётни ривожлантириш, борасида кўплаб ишлар амалга оширилди”[1, 56 б.].

Шу маънода ўзбек испан адабий алоқалари алоҳида аҳамиятга эга. Испан адабиётининг кўплаб асарлари бугунги кунда ўзбек тилига таржима этилаётир. Бундай таржима адабиёт намуналари вақтли матбуот саҳифаларида, таржима хорижий адабиётни чоп этадиган “Жаҳон адабиёти” журнали саҳифаларида кўришиб қолаётир.

Айтиш лозимки, адабиётнинг сўз санъати эканлиги ҳақидаги ҳақиқат жуда қадим замонлардан бери такрорланиб келинади. Турган гапки, адабиётнинг бош унсури сўз, умуман, тилдир.

Адабий асарнинг санъат даражасига кўтарила олиши унинг лисоний сифати ва асар муаллифининг бадиий ифода балоғати ва маҳоратига боғлиқ.

Испан адабиётининг энг машҳур вакилларида бири Сервантес каламига мансуб асарлар, жумладан “Дон Кихот” романи ўзбек тилида XX асрнинг 80 йилларида пайдо бўлган эди. Ўша пайтда бу роман кенг жамоатчилигимиз томонидан илиқ кутиб олинган эди.

Ушбу роман тўғрисида бизнинг адабиётшунослигимизда нисбатан сийрақроқ фикрлар билдирилганлигини айтиб ўтиш жоиз. “Дон Кихот” романи ва унинг қаҳрамонлари дунё саҳнасига чиққан, кўплаб халқларнинг ижобий баҳосини олган қаҳрамонлар ҳисобланади.

Дарҳақиқат, ушбу испан ёзувчисининг романидаги каби қаҳрамоннинг юкори табақадан танланиши ўтмишдаги феодал жамият шароитида бу табақага мансуб кишиларда ҳар қандай ишни қила олиш имкониятининг мавжудлиги билан боғлиқдай гўё, масалан Дон Кихот ҳам идалго бўлиб камбағаллашган ўрта табақа вакили. Санчо Панса эса чинакам халқ орасидан чиққан қаҳрамон саналади.

Бу қахрамонлар гарчи ташки кўринишдан кўплаб комик вазиятларга тушиб қолган бўлсалар ҳам асл мазмун моҳиятига кўра халқнинг озодлик, адолат, жасурлик, меҳнатсеварлик, ватанга муҳаббат, дўстлик ва севгига садоқат каби юксак идеаллари учун курашадилар.

Шунинг учун ҳам ушбу “Дон Кихот” романидаги типиклаштириш ҳодисасида алоҳида идеал - жамоа идеали орқали амалга оширилганлигини кузатамиз.

Умуман, испан романлари қахрамонларини типиклаштириш реалистик адабиётдаги типиклаштиришдан фарқ қилади ва унинг соф ғоявий – эстетик мезонлари ўтмишдаги ривожланган феодализм даври талаб ҳамда эҳтиёжлари билан белгиланади.

Жаҳон адабиёти тарихи шуни кўрсатадики, ҳақиқий адабиёт замонавий бўлмаслиги мумкин эмас. Фақат замонавий бўлган асаргина жаҳон адабиёти тарихига қимматли ҳисса бўлиб киради ва ҳақли равишда қатор-қатор халқлар тилига ўгирилиб бошқа халқларнинг ҳам маънавий мулкига айланади.

Буюк ёзувчилар ўз даврининг ижтимоий ҳаётидаги ҳодисаларни ва янги ижтимоий – ахлоқий эҳтиёжларни ифода этувчилар бўлиб майдонга чиқадилар

Ҳаётнинг адабиётда инъикос этишининг усул ва шакллари жуда ҳам бой. Адабий асар қайси усул билан яратилган бўлмасин, у ижоднинг қайси тур ва хилида майдонга келмасин, барибир ҳаётнинг инъикоси бўлиб қолади. Бундай хусусиятларнинг асар таржималарида ҳам зухур этиши, бизнинг фикримизча жуда муҳим саналади.

“Ҳаёт - адабиётнинг ҳам мазмуни, ҳам шаклига асос, ҳаёт адабиётнинг мазмунини тайин этади. Шу билан бирга, адабий шаклларнинг юзага келишида ҳам ҳаётнинг қадриятлар катта роль ўйнайди” [2, 45 б.].

Адабиётнинг мазмуни ва ғояларигина эмас, балки шакли ҳам ҳаёт ва замон, кишиларнинг конкрет тарихий шароитдаги эҳтиёж ва тасаввурлари билан тайин этилади.

Биз “Дон Кихот” романи мисолида Сервантес яратган адабий қаҳрамонлар билан танишар эканмиз ушбу қаҳрамонлар ниҳоятда ўз мазмун моҳияти билан ниҳоятда ранг баранг функцияларга эга эканлигига гувоҳ бўлаётимиз ва айти замонда асарнинг таржима вариантларида оригиналга хос бадиий сифатларнинг қай даражада сақланиб қолингани бизни муттасил кизиштириб келмоқда.

Бир томондан ўткир сатира, иккинчи томонда халққа тегишли бўлган бир қарашда оддий туюладиган чинакам юморни кўрсак, иккинчи томондан турли қалтис вазиятларда етарли даражада ҳаёт тажрибасига эга бўлган бош қаҳрамонларнинг ижтимоий ҳаётининг позицияси, улардаги маъсулият ҳисси бизни ўзига тортади, ҳайратимизни оширади.

Шак – шубҳасиз “Дон Кихот” романи жамиятнинг муайян тарихий даврдаги ҳолатини, айти ҳолатга хос бўлган хусусиятларини, унинг маданияти, тили, маиший ҳаётидаги ўзига хосликларини, қолаверса унинг тили, тилининг лексик, фонетик ва грамматик ўзгачаликларини ўзида жамлаган.

Шунингдек ушбу асар орқали испан халқ тилининг ҳозирги ҳолати билан ўша ўтмиш даврлардаги умумий ва фарқли жиҳатлари илмий тадқиқ этилиши, ўша даврга оид барча адабий - бадиий муносабатлар ўрганилиши мумкин, албатта.

Биз ушбу “Дон Кихот” романи орқали испан халқига оид кўп жиҳатлар билан танишамиз, ҳам қимматли адабий манбадан ўз билимимизга билим кўшамиз.

Мавзунинг долзарблиги. Сервантес ижоди бутун дунё китобхонлари ва адабиётшунослари томонидан эътироф этилган. Айтиқса унинг “Дон Кихот” китоби ниҳоятда машҳур. Шу билан бир вақтда адабий танқидчилигимиз томонидан Испан адабиётига хос асарлар ҳали етарли даражада кенг ва атрофлича ўрганиб чиқилмаганлигини эътироф этишимиз зарур. Китобдаги қатор образлар, жумладан Дон Кихот, Санчо Панса образлари кўпчиликка маълум. Айти шу хислатлар: яъни - ушбу китоб ва

ундаги образларнинг ўрганилиши - ўзбек адабиёти учун ҳам жуда муҳим ва долзарб. Бинобарин, бу мавзу ўрганилиш учун ўз вақтида ўртага ташланаётибди деб айтсак, айна ҳақиқатни айтган бўламиз. Фикримизча, биз ушбу масалаларга ойдинлик киритишнинг айна муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Ўзбек адабиёти жаҳон адабиёти саҳнасига чиққанлигига албатта анча бўлди, бироқ фақат давлатимиз чинакам даражада мустақилликка эришганидан сўнггина унинг халқаро обрўси ва дунё халқларининг ҳаёти ва бугунги турмуши, адабиёти, маданияти, тараққиёт даражаси билан қизиқиш кундан – кунга жуда ҳам ортиб кетди. Агар, бу масаланинг бир жиҳати бўлса, унинг бошқа жиҳати эса, фақат ҳозирги даврга келиб Ўзбекистонда испан адабиёти ва маданиятига жуда катта эътибор қилина бошланганидир.

Шунинг учун ҳам испан адабиётидаги кўплаб масалалар республикамиз адабий жамоатчилиги томонидан яқин – яқинлардан бошлаб ўрганилмоқда ва ҳали олдимизда ўрганилиши зарур бўлган масалалар кам эмас. Жумладан, Сервантес яратган адабий қаҳрамонлар ва баайни “Дон Кихот” романи ҳали адабиётшуносларимиз томонидан атрофлича ўрганилмаганлигини қайд этиб ўтиш жоиз.

Тадқиқотнинг мақсади. “Мигель де Сервантес “Дон Кихот” романининг русча ва ўзбекча таржималарида стилистик воситаларнинг берилиши” - деб номланган илмий тадқиқотда биз бир томондан ушбу бадиий жанрнинг энг қадимги ривожланиш давридан бошлаб то унинг энг машҳур ва йирик вакили Сервантес давригача бўлган вақт оралиғини қараб чиқишни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйган бўлсак, иккинчи томондан, асарда берилган стилистик воситаларнинг русча ва ўзбекча таржималарида қайта тиклаш масалаларига алоҳида диққат қаратганмиз. “Дон Кихот” асари ўзбек тилига таржима этилганига ҳам кўп йиллар бўлди, бироқ бу китоб ҳали ўзбек китобхонлари томонидан етарли ўрганилгани йўқ. Худди шу ваздан биз ушбу китоб ва ундаги образлар силсиласини бир бошидан бошлаб синчковлик билан ўрганиб чиқишни мақсад қилиб қўйдик.

Тадқиқот вазифалари. Биз тадқиқотнинг вазифаси сирасига Сервантес томонидан ижод қилинган “Дон - Кихот” романининг турли адабий – бадиий кирраларини синчиклаб ўрганишни, роман мисолида қатор адабий қаҳрамонларни, уларга хос адабий – бадиий сифатларни ўрганиб чиқишни унинг кўплаб адабиётшунос ва танқидчилар томонидан эътироф этилган ютуқ ва мураккаблиklarини бирма – бир қараб, умумлаштириш орқали ўз тажрибаларимизни ҳам бойитиб боришни вазифа қилганмиз.

Тадқиқот объекти ва предмети. Тадқиқот предмети қилиб Сервантес томонидан қаламга олинган “Дон Кихот” романи олинган бўлса, унинг объекти сифатида эса романдаги стилистика ва уларга оид сифатлар: яъни “Мигель де Сервантес “Дон Кихот” романининг русча ва ўзбекча таржималарида стилистик воситаларнинг берилиши”- олинган. Фикримизча, Сервантес даври испан адабиётидаги роман жанрининг тараққиёт йўлини кузатиш, унинг босиб ўтган даврларини таҳлил этиш жуда қизиқарли иш. Бу йўлда биз ўша даврларга тааллуқли турли халқларга оид ёзма манбаларни ўрганиб чиқаётормиз. Испан, инглиз ва рус тилидаги жуда кўплаб тарихий манбалар бизга масалани ёритишда айниқса қўл келмоқда.

Тадқиқот методлари. Тадқиқот методи қилиб испан ва ўзбек адабиётшунослари томонидан илгари сурилган илмий услублар олинди. Биз адабиётшуносликка доир қатор асарларни қараб чиқиб, улардаги илмий проблемаларнинг ечилиш услубларидан кўп андоза олдик. Шу маънода, адабиётшуносликдаги илмий анъаналарнинг ҳамон барҳаётлигига аминмиз. Адабий танқидчилик соҳасида Ўзбекистонда ҳам жуда катта тажриба тўпланганлигини алоҳида қайд этиб ўтишни истар эдик. Бу ишда бизга ўзбек адабиётшунослари, олимлари ва танқидчиларининг ёзган асарлари, тутган илмий ва ижодий усул ҳамда методлари жуда асқотаётганлигини тан олиб айтиб ўтишни бурчимиз деб биламиз. Шунингдек чет мамлакатлардаги илғор олим ва адабиётшуносларнинг ҳам илмий ва ижодий ишларидаги тадқиқот услубларидан ҳам самарали фойдаланмоқдамиз.

Ҳимояга олиб чиқилаётган асосий ҳолатлар. Биринчидан, М. Сервантеснинг “Дон Кихот” романида испан адабиётидаги роман жанрига хос бадиий хусусиятларни ўрганиб, унга хулосалар бериб ўтиш. Ушбу масалани атрофлича ёритишда, биз илк ва дастлабки Ўрта асрларда Европа халқларида, жумладан Испанияда мавжуд бўлган, шаклланган адабий анъаналарни, жанрларни, жумладан роман жанри ривожини назардан ўтказдик. Иккинчидан, биз тадқиқотимиз ҳимояси учун “Дон Кихот” романининг мавжуд адабий таржимаси мисолида “Мигель де Сервантес “Дон Кихот” романининг русча ва ўзбекча таржималарида стилистик воситаларнинг берилиши”ни олганмиз. Шунингдек, асардаги образлар олами, айрим ҳолларда ундаги янги – янги сифатларнинг илгарига чиқиб, ёзувчи маҳоратидан дарак бераётганлиги сингари масалаларни асосий ҳолатлар сифатида қайд этиб ўтишни истар эдик.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги. Олиб борилган тадқиқотлар натижаларига кўра маълум бўлишича, XIV аср Испан адабиётида романчилик жанри алоҳида ўрин тутади. Буюк испан ёзувчиси Сервантес яратган қаҳрамонлар, жумладан Дон Кихот, Санча Панса сингари адабий умумлашма образларнинг ички дунёси, эътиқоди ва амалига доир бадиий воқеликларнинг турли стилистик воситалар қўлланилганлиги ва қатор бадиий услубларда намоён бўлиши ва уларнинг асар оригиналидаги каби таржималарида ҳам яққол тарзда берилаётганлигини кўрсатиб бериш орқали биз ушбу тадқиқотнинг илмий янгилигини белгилаб олганмиз.

Тадқиқот ишининг амалиётга сингдирилганлиги (апробация).

Магистрлик диссертациямиз Самарқанд давлат чет тиллар институти Таржима назарияси ва амалиёти кафедрасида амалий жиҳатдан сингдирилган бўлиб, тадқиқот иши юзасидан қуйидаги илмий нашрлар амалга оширилди:

1.Турсунова П. Сервантеснинг “Дон Кихот” асарининг стилистик хусусиятлари // Таржима ва лингвистика. Илмий мақолалар тўплами, Самарқанд: СамДЧТИ, 3-chiqish. – 2016. – Б.153-157

2. Турсунова П. Асл матн ва таржима матн, муаллиф ва таржимон // Замонавий лингвистик тадқиқотлар ва чет тилларни ўқитиш дидактикаси. Илмий мақолалар тўплами, Самарқанд: СамДЧТИ – 2017. – Б.203-205

3. Турсунова П. Таржимада манзарани қайта яратиш муаммолари. // Замонавий лингвистик тадқиқотлар ва чет тилларни ўқитиш дидактикаси. Илмий мақолалар тўплами, Самарқанд: СамДЧТИ – 2017. – Б.207-209

4. Турсунова П. Лингвистик таржимашуносликда стилистика муаммолари. // Китобхонлик маданияти ва бадиий таржима маҳорати. Илмий мақолалар тўплами, Самарқанд: СамДЧТИ – 2017. – Б.146-147

Магистрлик диссертациясининг тузилиши ва ҳажми. Ушбу магистрлик диссертацияси 101 саҳифа ҳажмига эга бўлиб, кириш қисми, уч бобга бўлинган асосий қисм ва якуний қисмдан иборат. Шунингдек фойдаланилган адабиётлар рўйхати ҳам келтириб ўтилган.